

VERS A FELSZABADULÁSRÓL*

VÁCI MIHÁLY: KELET FELŐL

A *Kelet felől* Váci Mihály költészetének maradandó teljesítményei közé tartozik. Nemzeti és egyetemes vetületbe fogott szintézise lírája minden eddigi fontosabb motívumának. E verssel egy táj és egy osztály követének szűk szerepköréből Váci az osztálya felől átfogott haza és a nemzet költőjévé lép elő, s azért mondhat „értelmes éneket a hazára találásról”, mert szülőföld-értelmezése végleg meghaladta a lokális számbavételt: történelmi távlatú lett. A *Kelet felől* először az *Új Írás* első évfolyamának 3. számában jelent meg, 1961 május elején. A versnek mindjárt publikálása után története van. Iskolai ünnepek és kulturális seregszemlék gyakran szavalt darabja lesz, egyik egyetemünkön — még 1961-ben — nemzeti ünnepet nyitnak vele, a soproni irodalomtörténeti vándorgyűlésen egy felszólaló lelkes szavakkal köszönti megjelenését.

1. Utam kétezer éve lelt út:
— szolgák, rabszolgák, vad nomád
pásztorok, keresztesek, hajdúk,
kurucok hólepte nyomán
jövök, — honnan a pórhadaknak
élén — mindig Kelet felől! —
jött a Szabadság! — s forradalmak
rügye volt minden zárt ököl.

* Hat évvel korábbi, kezdetleges kísérlethez képest ez a verselemzés új változat egy készülő kismonográfiából. Amikor az *Irodalomtörténet* közlésre elfogadta, még nem gondoltuk, hogy egyszersmind a költő, az 1924. dec. 25-én Nyíregyházán született s 1970. ápr. 16-án Hanoiban elhunyt Váci Mihály nekrológja lesz. A véletlen egybeesés jelképes erővel példázza: Váci művének értékelő-őrző felmutatása most már valóban az irodalomtörténet feladata.

2. Itt néztek szét, lóról leszállva:
 — *legelőnek* jó lesz e táj?
 Itt kezdődött nehéz próbája:
 — *hazának* milyen lenne már;
 s az első *sátorfa* helyére
 itt verték az első *karót*,
 s indultak ezerévet késve
 a földet és hont foglalók.

Ezzel a népünk kétezer éves történetét átfogó, gondolatilag szorosán összefüggő két strófával indul a vers. A költő szinte eposzi hangvétellel, egyetlen mondatban intonálja mondani-valóját. Népvándorlás kori rabszolgák, nomád pásztorok útja az övé: Dózsa kereszteseivel, Bocskay hajdúival, Esze Tamás és Rákóczi kurucaival, a tiszántúli parasztfelkelések pórhadaival vállal sorsközösséget. Hazánk forradalmas keleti, északkeleti tájaival, ahonnan — mert itt mindig is a legkíméletlenebb volt az elnyomás — felkelt hadak hordozták a szabadságot. A „mindig Kelet felől!” — ez a sor a két strófa robbanó magja. Már az *Ereszalja* c. kötetben rálelünk, ahol a szimpla égtáji jelentést — „rámcsukódik / *kelet felől* a lágypilláju est” (*Hazatérés*) — nem sokkal odébb ilyen kitűnő metafora váltja fel: „a szabadság keleti-szél lehetét” (*Bontja zászlóit szülőföldem!*). A *Bodzában* már egyéb motívumok is készülődnek: „*Kelet felől* sóhajtok egy országnyt, / hol minden porszem ízét ismerem . . . / A kemény *rügyek bezárt kézfejére* / kérlelő Tavasz kézcsókját hozom: / — tenyerek a *rügyek öklében*, áldjátok meg a homlokom!” (*Tavaszi szél a rügyekhez*). — Vö. „s forradalmak / rügye volt minden zárt ökl”.

Kelet szimbólumának a versben három értelme is felfejthető. A forradalmak rügyeit kipattantó hazai táj egyszer s egyben a költő szülőföldje. De a második versszak tanulsága szerint — ahol nemzeti történelmünk legfontosabb határdátumai kapcsolódnak össze — jelképe Kelet népünk bölcséjének is. Keletről jött eleinknek, kik „Innen nézték, lóról leszállva: / — *legelőnek* jó lesz e táj?”, s akik számára „itt kezdődött nehéz próbája: / — *hazának* milyen lenne már?” E nagy tömörségű négy sor kitűnően érzékelteti, hogy lel „nehéz próba” árán —

az ősi hit, a nomád életforma letörésével, Nyugat civilizációjának befogadásával — jó *legelő*-ből végleges *házára* a magyarság. Ugyanakkor — és ezen a ponton még tökéletesebb a montázszerű tömörítés — Kelet mint a honfoglalás szimbóluma, a költő szemléletében logikusan összekapcsolódik az igazi, az ezer évet késett honfoglalás, a Keleten kirüggyezett forradalom elhozta felszabadulás jelképével. A *sátorfa* és a *karó* a magyar történelem legjelentősebb dátumait jelzi: a honfoglalást — és a földosztást, a felszabadulást is. Akik a jussolt földet elfoglalják, hazájukat is most veszik birtokba: „az első *sátorfa* helyére / itt verték az első *karót*, / s indultak ezerévet késve / a földet és hont foglalók.” Bármilyen gyors a két tömör és szuggesztív szimbólum egybevágása, valami mégis szervesen összeköti őket. A költő marxi történelemszemléletének logikus velejárója, hogy tudatosan érzékelteti a magyar történelem gazdasági és társadalmi hátramaradottságból, osztálytagolódásból, kizsákmányolásból eredő fáziskésését, a 20. századig prolongált feudalizmus problematikáját: „indultak ezerévet késve.” Váci Mihály egyik prózai ars poetica-jának néhány passzusa csak alátámasztja ezt:

„Nem tudom, mi boldogítóbb számomra, hogy költő vagyok, vagy hogy mindent átélt fia vagyok annak a munkás-paraszt nemzedéknek, mely egy néma évezredből átlépett új történelmébe . . . A költészetnek úgy kell most feltérképeznie ennek a nagy gyermeki örömű hazáralálásnak minden lelki mozzanatát, ahogy a féktelen tennivágyás, meggazdagodás mámorában élő polgárság első, egészséges történelmét a kor homlokára írták íróik és festőik.” (*Értelmes éneket a hazára taldlásról*. Élet és Irodalom, 1961. dec. 9; majd *A zeszse-madár* c. kötetben.)

Ezzel az újfajta Kelet-értelmezéssel Váci Mihály évezredes hagyományhoz kapcsolódik: nemzeti történelmünk egy sokáig valós, majd mindinkább anakronisztikus dilemmájával néz szembe. Nem pillantva vissza a magyar nacionalizmus nemzeti elnyomásból fakadt progresszív századaira, csak a 20. századi modern magyar művészet vonatkozásában érintve a kérdést, világosan látnunk kell a Váci verséig futó hagyomány vonalait. A birodalmi gondolat dicsfényében fürdő millenniumi Magyar-

ország tomboló nemzeti mámorea és nacionalista tudományossága — Beöthy Zsolt irodalmi kistükrében — megtermi a „volgai lovas” mítoszt és modelljét, kinek „lelke erőnek érzésével és fajtájához való ragaszkodással van tele”. A *Nyugat* a század elején a „neomongolizmus”-ról közöl tanulmányt, s építészetben, zenében, iparművészetben, irodalomban — Lechner, Bartók, Kodály, Ady felléptével — tudatosan munkál, nem függetlenül a nacionalista felbuzdulástól, egy sajátos magyar stílus keresése, az ősmagyar keletiség nosztalgiája — ahogy ezt Komlós Aladár kimutatta (*A nemzeti művészet nyomában* — 1955.). A legnagyobbak — Ady és Bartók — hamarosan szakítottak a pogány nosztalgiákkal, a *Nyugat* haladottabb demokratizmusát, az internacionalizmust állították szembe véle, s egyszersmind természetesen megőrizték népünk iránti hűségüket. A dynak osztálykülönbségekre érzékeny internacionalista magyarság-értelmezése, Bartók egyetemessége, majd József Attila nagy költészete hozza meg a nemzeti problematikán is túlpillantó szintézist:

A világ vagyok — minden ami volt, van:
a sok nemzetség, mely egymásra tör.
A honfoglalók győznek velem holtan
s a meghódoltak kínja meggyötör.

(*A Dunánál*)

A *Kelet felől* ezt a hagyományt folytatja.

Az internacionalizmushoz vezető érintett vonulat mellett azonban tovább vágat a „volgai lovas”, hogy mítosza a zavaros turanizmus fajelmélettel teli tanába, a fasizmusba torkolljon. A harmadik út képviselői, a polgári humanisták és a népi írók egy része közben a két véglet között vergődött, Kelet és Nyugat dilemmájával birkózva topogott egy helyben. „Nyugat és Kelet örök feleselése közöttünk és bennünk” — írja Babits *A magyar jellemről* c. 1939-es tanulmányában. Keresztury Dezsőnek egyik esszéje — *Kelet és Nyugat között* (Magyar Szemle — 1934.) — hasonlóan fogalmaz: „Művelődésünk bölcselőinek mindmáig legsúlyosabb gondja és rejtvénye: Kelet és Nyugat küzdelme.” A szellemtörténet nemzeti

önvizsgálata megvonja ugyan a terméketlen és termékeny „européer, nyugatos, világvárosi” és „az igaz-véres Bendeguz-fajú magyar, a turanista törzsökös magyarság” típusai közötti különbséget, de azon túl, hogy láthatóan az előbbi javára billenti a mérleg nyelvét, mást nyújtani tehetetlen. A valóságos germán és a vélt szláv veszedelem közötti „útkeresés” pedig — egyesek gyakorlatában — a napkeleti jelvényekkel hadonászó agresszív nacionalizmus, a fasizmus felé kanyarodik.

A *Kelet felől* ezzel a hagyománnyal polemizál.

Váci törekvése leginkább József Attiláéval rokon, akinél — nemzeti költészetünk történetében először — már nem probléma Kelet–Nyugat dilemmája, aki mindenekelőtt osztályharcok vetületében látja nemzete s az emberiség történelmét, s aki forradalmi elődeihez hasonlóan összekapcsolja *nemzeti és társadalmi* kérdését. Ez a nemzeti, faji, etnikai és művelődés-történeti értelmezéseken felülkerekedő történetlátás, nemzetit és társadalmat a nemzetköziség jegyében összekapcsoló forradalmi költői aspektus a záloga annak, hogy Váci is — a legjobb hagyományokat asszimilálva — újat és korszerűt mond-hasson. Számára a Kelet-szimbólum mély osztálytartalma a legfontosabb: a pórhadas forradalmak Keletjét, az igazi honfoglalást jelentő felszabadulást hozó Keletet éneкли, a hangsúlyt történelmünk ezredéves megkésetttségére téve. Ebből a szemszögből visszapillantva a magyarság keleti származásának tudata nem mitizálódik, józan értelmet nyer, objektíven elrendeződik dolgaink között. (Kézenfekvő itt egy futó párhuzam Garai Gábor költészetével. A *Kelet felől*-höz hasonlóan centrális jelentőségű verse, a *Hazám* — 1964 — ugyanúgy a „bérces határok” időszakától panorámáz végig históriánkon a „világ-nagy-közösség” oltalmáig, mint Váci Mihály. Felmutatott történelmi határpontjai ugyan jóval ritkábbak — „Világos szégyene”, „Tizenkilenc kudarca”, a fasizmus —, internacionalizmusuk, a faji problémán való túllépésük azonban teljességgel közös: „Véremben öt vagy hat népfaj vegyült el. / De a vér nem beszél, / csak kicsordul, ha megvágom az ujjam” stb.)

A *Kelet felől* első két strófájának tömör, lírai előhangjára három oldottabb, szinte epikusan kifejtő-regisztráló versszak következik:

3. A véres kardot mindig innen
vitték körül habos lovon,
és előbb állt meg itt a szívben
tatár nyíl, dzsida, fájdalom.
Ki láng volt — itt gyorsabban égett,
— Apáczai, Csokonai! —
Ki itt felállt: — nem hajtott térdet!
rebellis volt, sehonnai.

4. Itt dobta el a követ Toldi,
mely kilenc százada nehéz,
itt mert Matyi urat porolni,
sárkányt ölni János vitéz;
az Ér innen fut Óceánig,
itt dobbant meg a Tiszta Szív,
itt egy krajcár mindig hiányzik,
mely örök gyaloglásra hív.

5. Babona, mák-tea, a szekták
ölték a tört cselédeket,
s nyomorultabban mint a leprát,
szenveték szegénységüket;
közös pitvar nyirkos földjére
négy család köpte tüdejét.
Ki *innen* jön: — a nép nevére
görcs fogja ökölbe szívét.

Miként a *Himnusz*, a *Szózat*, *A Dunánál* és a *Hazám* költője, Váci is kiemeli múltunk összetorlódott századaiból a súlyosnak, meghatározónak érzett mozzanatokot. „Százezer ős szemlélget velem”; „A világ vagyok” — zeng fel József Attilánál; „Egy emberöltőt éltem — de a sorsom / történelem és ezerévnyi” — hirdeti Váci Mihály (*Százhuszat verő szív*), s ő is vállalja a teljes múltat, „a magyar nép zivataros századai”-t, az „ezredévi szenvedés”-t. A nyolcsoros, keresztrímes versszak-felépítés kifejezetten a *Himnuszra* emlékeztet, a *Szózat* nyomatékösítő helymeghatározásait ugyancsak megtaláljuk („Itt élned, halnod kell; Itt küzdenek honért . . . ; Itt törtek össze

rabigát” — „*Itt néztek szét . . . ; Itt kezdődött . . . ; itt verték . . . ; Itt dobta el . . . ; itt mert . . . ; itt dobbant meg . . . ; itt egy krajcár . . .*”), s e kétféle történelmi utalás frazeológiája között is kimutathatunk kapcsolatot: „Szabadság! *itten* hordozák / véres zászlóidat” — „A véres kardot mindig *innen* / vitték körül habos lovon.” Továbbmenve a külsődleges egyezéseken: a szívünkben megálló *tatár nyíl* Kölcseyt villantó jelképe (vö. „*Most rabló mongol nyilát / zugattad felettünk*”) a balsorstépte nemzet romlását panaszolja, a Petőfit átdöfő *dzsida* roppanását felidézve 1848 csillagának leáldoztán kesereg. Szemléletét azonban nem sötétíti végzetes öntépés, balsorslátó zord kedély. Inkább a József Attila-i „meghódoltak kínja meggyötör” emberi fájdalma sajog fel benne. S még inkább vállalja a tragikumukban is hősi demokratikus törekvések forradalmi örökségét. A folytonos betegség okán is rokon, az Erdély és Somogy maradi úri göggyével küszködve ellobbanó Apáczai és Csokonai nyitják a sort. Majd a nép vágyaiba öltöztetett meschősök, az Arany, Fazekas és Petőfi tollán életre kelt *Toldi*, *Lúdas Matyi* és *János vitéz* illeszkednek a demokratikus hagyományláncolatba, mert bennük eszmélt először igazán saját erejére a nép. *Az Értől Óceánig* futó Ady, a tiszta szívvel énekre kezdő József Attila, a *Hét krajcár* szegényeciért gyalogló Móricz alakja-példája sorakozik mögéjük. S hogy teljes legyen a kép, a rebellis örökség számbavételét a költő a feudális nyomorúság, a szegénységüket szenvedők küzdelmeinek hevült felkiáltásával zárja. Ám ez a veresszak is elrejt egy klasszikus nevet: a tört cselédek külön strófában elősorolt szegénység- emlékeivel Váci a *Puszták népe* Illyés Gyulájának példájára is utal. Filológiai bizonyítékul első Illyés-tanulmányát idézhetjük, ahol a *Kelet felől* ötödik strófájával teljesen egybehangzón jellemzi mesterét: „Onnan jön ő . . . a közös pitvarok nyirkos földjéről . . .” (*A pusztától a Forumig* — *A zeszse-madár* c. kötetben). A frazeológia ugyan nem új, „a nemzeti nyomor”, a „prolongált feudalizmus” tablóját József Attila épp így rajzolta meg a *Hazámban* („Ezernyi fajta népbetegség, / Szapora csecsemőhalál, / árvaság, korai öregség, / elmebaj, egyke és

sivár / bűn . . .”), Váci nyomor-diagnózisa mégis egyedi érvényű: a megszenvedett múlt hitelesíti. Közel egyidejű, hasonló emlékekkel elszámoló cikkeket idézhetnénk, mint a *Túl a körúton* (Élet és Irodalom, 1960. márc. 4.), a már említett *Értelmes éneket a hazára talárlásról* (i. h.), vagy *A szabadság szép komoly fiai* (Kortárs, 1962/4., *A zsezse-madárban* is), amelyekben mindegyre e kérdés körül medítal: „A történelmet csak a nyomorúságban hozzánk szegezett rokonaim arcáról tudom leolvasni.” A szegénységélményeknek a *Nincsen számodra hely!* volt első, még objektívizáló költői kivételése, majd hosszú lírai érlelődés eredményeként az *Ily messziről jövök . . .* c. versben kapott olyan formát, ami már közvetlenül a *Kelet felől* ötödik versszakát előlegezi. *Ily messziről jövök . . . — Mert onnan jövök én . . ., ó onnan jövök én . . .* — váltakoznak a strófaindítások; *Ki i n n e n jön . . .* — mondja a *Kelet felől*, és szegénységletárunk is azonos.

A háromstrófás verstörzs az utolsó két sorban expresszív lírává lombosodik: „*Ki innen jön: — a nép nevére / görcs fogja ökölbe szívét.*” Király István finom megfigyelése szerint (*Új Írás* 1962/1.) itt „a hang erőssé válik, *esküszik*, szinte kiált”. A harmadik versszak hasonlóan refrénszerű befejezése valóban ezt bizonyítja: „*Ki itt felállt: — nem hajtott térdet! / rebellis volt, sehonnai.*” E sorok ugyanis az eskürefrénekkel teli *Nemzeti dal* csendítik vissza: „*Sehonnai* bitang ember, / *ki* most ha kell, halni *nem* mer.” A két refrénszerű expresszív strófázárás („*Ki itt felállt . . .*”, „*Ki innen jön . . .*”) felgyorsítja a vers középső epikusabb harmadát is, a *Kelet felől* emelkedett líraisága így töretlen áradású.

A költő legfontosabb mondanivalóját a befejező strófák hordozzák. A lírai hevület itt már szinte robbanásig érlelődik. Az eddig kétszer ismételt „refrén” eredeti helyéről a hetedik strófa élére hull, ide dobja a gondolatok gyorsuló mozgása:

6. Baloldala ez a Hazának!
 – a szív is e tájra esik;
 botlásai itt jobban fájnak,
 vergődése is közelebb.

Mint aknamezón a harctéren:
 — e tájon fojtott dobogás
 van a dolgokba ásva mélyen,
 s mindenben rejtett robbanás.

7. Ki *innen* jön, az mind kevesli
 a költészet kis pózait,
 indul a had-utat keresni,
 merre elődök sorsa vitt;
 a nép szíve fölött megőrzött
 vörös rongyok után kutat,
 s hall kétezer éve rögződött
 vágyakat: — vezényszavukat!

A „Baloldala ez a Hazának!” rendkívül tömör és végső összegezése a Kelet felől-motívum forradalmas tájakat formázó jelentésének. A szülőföld látóhatára úgy szélesedik ki, lényegül át e kitűnő képpel a haza baloldalává, minden forradalmi törekvés jó termőföldjévé, ahogy Petőfinél lesz szabadság-szimbólum a végtelen alföldi pusztaság. Természetesen „a szív”, Váci metaforáinak, expresszív képcinek legkedveltebb eleme is „e tájra esik”. A *Bukdosó*ban majd ez a kép így gazdagodik tovább: „Dobogok fel-le, magasba, mélybe / e lélegző hazában, mint a szív.” (*Eső a homokra*, 1968.) A végső metafora kimondásával a tényszerű koncentrálttság kissé felenged: ez a hatodik strófa nem hoz történeti konkrétumokat, az érzelmeket szabadítja el, a szív botlásait és vergődéseit, a dolgokba ásott fojtott dobogást.

E lírai érzelm-futamnak mégis van funkciója: gördülékenyen átvezet a költői hitvalláshoz, így ez a nagy Váci-vers is az azonosulás vallomásával zárul. A teljes történelmi leltár a haladó törekvésekkel és az elnyomottakkal való heves lírai együttérzést váltja ki a költőből, s a „Verset írunk — ők fogják ceruzámat” meg a „Nem menekülhetsz” ars poetica-ját mondatja el ővele is: „Ki *innen* jön, az mind kevesli / a költészet kis pózait / . . . s hall kétezer éve rögződött / vágyakat: — vezényszavukat!” Ars poetica-ját korábban és többször is megfogalmazta már hasonló módon. *A zenében* „legyező kis pózaink”

letöréséért kiált (*Bodza*), a *Hagyj békét nekem* „Parányi ügyek légy-raj”-át hessenti el, a *Dávidok* „ügyecskék viszketései”-t, nevetséges „kis pózaink”-at, *A csillagokig* meg az ellen háborog, „Aki csak szíve gödre előtt / ciripel magánya csalitja alatt” — a *Kelet felől* „kevesli a költészet kis pózait”. Kevesli, mert a teljes múltat fogja át, s az elnyomottak mindenkori vágyaival azonosul. Felkutatja a szegénység taposta csapásokat, a „kicsinyke sorsok dülűútjai”-t, „a bibliai szegénységű tájakon” „pokolba vivő forró homokút”-akat (*Mendégélt két tehénke*), felfigyel „a bocskor-csoszogásra, / mely a kőutak alatt topog” (*Az új úton*). Képzelete az ősi had-úttá rendezi őket, amelyen néki is járnia kell, s a roppant csapáson hőmpölygő százczernyi ős, előd vágyai parancsoló vezényszóként dörrennek fülébe. De mielőtt a kétezer éves vezényszó kimondásával egybekötné (vö. „Utam kétezer éve lelt út”) és végleg lezárná a verset, ide, e hangsúlyos végső strófába emeli történelmi hagyományaink sorából a leginkább felénk mutatót: 1919-et. „A nép szíve fölött megőrzött vörös rongyok” egykor a Tanácsköztársaság zászlai voltak. Íme, így lesz teljes a demokratikus és forradalmi hagyományok rendje „a hazára találás értelmes éneké”-ben.

A zárt keresztrímes strófaból álló *Kelet felől* hagyományos formai kerete szándékos vállalás. Kötdés a nemzeti önvizsgálat Kölcheytől József Attiláig futó hagyománya fegyelmező formai szigorához. A vers dinamikus belső mozgása viszont modern, expresszív lírikus alkatra vall. Olykor egy strófán belül is váltakozik a sorok eső, emelkedő hullámozása: a jambikus lejtést anapestuszok szaporázzák, a trocheikusokban daktilusz gyorsítja a gyakori enjambement-okon át újabb sorba törő gondolat útját. Mindez azonban nem realizálódik kínos-klasszikus rendszerességgel. Olykor kemény döccenés, érdes vagy pongyolább rímelés jelzi: a gondolati, érzelmi hangsúly és megfelelés fontosabb a poétikainál. Erőteltjes költői képek, metaforák uralják a verset, s ezeken mindig erős kontúrokkal dereng át a logika: „forradalmak rügye volt minden zárt ököl”; „a nép nevére görcs fogja ökölbe szívét” (vö. *A szabad-*

ság szép, komoly fiai c. írásával: „marokra szorítják hangosabbodó szívdobogásukat.”); „Baloldala ez a Hazának!” Jellemző, hogy ahol a legszokványosabb költői eszközt, a hasonlatot alkalmazza, vagy vonatkozó névmásokkal él — mint pl. az ötödik, illetve a negyedik strófában —, ott érezhetően lazulnak a feszülő eresztékek. Ahol kell, kitűnő érzékkel archaizál. Mennyire találó pl. ez a jelzős szerkezet: „kurucok hólepte nyomán.” A legismertebb kései kuruc dal, az *Őszi harmat után* cseng vissza benne: „Piros csizmám nyomát / Hóval lepi be a tél.” Ugyanígy a refrénszerű „Ki itt felállt: — nem hajtott térdet! / *rebellis* volt, sehonnai!” zárósorokban nemcsak Petőfi frazeológiájából, de Kölcsey *Rebellis* verséből is lecsapódott valami. A „had-út” — verseinek tanulsága szerint belülről is épített — régies, legendás képe ugyancsak felmutatható a költői hagyományból. „Megjártam a hadak útját” — kesergi a névtelen kuruc bujdosó, Ady meg így jövendöl: „Vörös jelek a *Hadak Utján!*”

A *Kelet felől* nemcsak Váci Mihály költői fejlődésének jelentős állomása. A vers helye pontosan bemérhető felszabadulás utáni költészetünk történetében is. 1961 elején nyerte el végleges formáját, s természetesen születésének történelmi pillanatát is tükrözi. A szolgaság és a felszabadulás élményének fegyverzetében Váci úgy mond e verssel igent az ellenforradalmat is leverő szocializmusra, hogy nemzeti múltunk demokratikus és forradalmi hagyományainak számbavételével történelmileg igazolja kizárólagos létjogosultságát. Ebben az értelemben a vers világosan érzékelteti, hogy lezárult szocialista forradalmunk egy sajátos szakasza, a konszolidáció. A *Kelet felől*t így az 1956 utáni politikai-irodalmi konszolidáció záródarabjának tekinthetjük. Hasonló funkciót betöltő verset egyet említhetnénk még az akkori időkből. Alig egy évvel később, 1962 márciusában, ugyancsak az *Új Írás* hasábjain jelent meg a magyar politikai költészet klasszikus kortársi darabja, a *Vérző zászlók alatt*. Benjámin László verse azonban — amint ezt Tóth Dezső ugyanott kifejtette — nem 19. századi történelmi-gondolati líránk történelmi szemléinek rokona: kifejezetten a

közelmúlt erkölcsi-politikai próbáival szembesíti megtépázott, de megőrzött és vállalt hitét. Az *Ötödik évszak* c. Benjámin-kötetről írt kritikájában Váci is ráérez a *Vérző zászlók alatt* jelentőségére, a kötet „legnagyobb költeménye”-ként minősíti.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

HŐS-E WEISZ DOKTOR?

Az orvos halála című regényemnek is természetesen van tapasztalati alapja, „élmény alapja”. Alig hiszem, hogy ilyen alapozás nélkül lehetne építkezni — valamelyes sikerrel — az inkább ábrázoló, mint cselekményes szépprózában. Ismerem olyan embereket, mint a regény főhőse, az öreg orvos; sok hasonló embert — öregeket és nem öregeket, orvosokat és nem orvosokat — ismertem és ismerek; például a legkedvesebb sárospataki tanárom is ilyen ember volt.

Nem ez a dolog lényege.

Az *értelmes élet* s az *értelmes halál optimista tragikumát* igyekeztem megragadni ebben a kisregényben. Megírni az önmagát *névtelenül* túlélő alkotó „kisember” drámáját, ezt az örök drámát — mai érvénnyel.

Meggyőződése, hogy a közösségek s egyben az emberiség fejlődési vonalában élő-munkálkodó emberek viszik előre a történelmet, s ebből az emberfajtából engem a „sarzsi nélküli hősök” sorsa izgat leginkább; jobban érdekel az ő sorsuk, mint a rátermetté, a daliásoké. Ha válogathatnék, olvasóknak is legszívesebben őket választanám. Akik teszik a dolgukat tisztességgel, jó lelkiismeretük és legjobb tehetségük szerint; *észrevétlenül* élnek és halnak, de munkás kezük nyomát rajta hagyják a világon.

Életének utolsó hetében ismerjük meg az öreg, megfáradt falusi orvost. Semmi olyat, ami a közhit szerint *izgalmassá* teheti a regényt — sem látványos, idegborzoló tetteket, sem